

Kitap İncelemesi • Book Review

“I. Dünya Savaşı’nda Rusya’nın Rolü”*

The Russian Origins of the First World War

İnceleyen: Kenan Demirel^{a,**}

^a Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 49250, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-3394-3836

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 06 Ekim 2017

Düzeltilme tarihi: 18 Ocak 2018

Kabul tarihi: 01 Şubat 2018

Anahtar Kelimeler:

Rusya

Almanya

I. Dünya Savaşı

Kitap İncelemesi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 06 October 2017

Received in revised form 18 January 2018

Accepted 01 February 2018

Keywords:

Russia

Germany

World War I

Book Review

ÖZ

Bir kitap üzerine değerlendirme yazısı yazmak dikkat ve emek isteyen bir iştir. Bu tür yazılarda yazarın kitabı yazma amacını ve kitabın literatüre ne kazandırdığını belirtmek gereklidir. Bunun için de incelenen kitap iyice okunup özümsemelidir. Değerlendirmesini yapacağımız “*Birinci Dünya Savaşı’nda Rusya’nın Rolü*” isimli kitap, I. Dünya Savaşı’nın çıkışına ya da nedenlerine ait klişeleşmiş anlatımların ötesinde yeni bir iddia ortaya atmaktadır. Bu iddia, savaşın bütün sorumluluğunu Almanya’ya yükleyen görüşün aksine I. Dünya Savaşı’nın çıkmasında Rusya’nın etkilerini ön plana çıkarmaktadır. Burada yazarın amacı, savaşın sorumluluğu konusunda Almanya’yı aklamak değildir. Bu savaşın patlak vermesinde en az Almanya kadar sorumlu olan Rusya gibi diğer ülkelerin de etkilerini ortaya çıkarmaktır.

ABSTRACT

Writing a review on a book requires attention and effort. In such writings it is necessary to specify the author's purpose of writing the book and what the book has contributed to the literature. For this, the book studied must be thoroughly read and assimilated. The book titled “*The Russian Origins of the First World War*” will make a new claim beyond the stereotypes of the origins of, or reasons for, the First World War. This claim, in contrast to the idea of putting all the responsibility of the war into Germany, puts the influence of Russia into the foreground in the emergence of World War I. Here, the writer does not conceive of Germany on the intentional war responsibility. It is to bring out the effects of other countries such as Russia, which is at least as responsible as Germany in the outbreak of this war.

Sean McMeekin, I. Dünya Savaşı’nın bilinmeyen yönlerine dikkat çeken birçok çalışmaya imza atmıştır. Yazarın ödül de almış olan kitaplarından bazıları şunlardır: *The Red Millionaire* (Yale, 2004) ve *History’s Greatest Heist* (Yale, 2008) kitapları 2010’da Ed A. Hewitt Prize Ödülü’ne aday gösterildi. *Berlin-Bağdat Demiryolu* (*The Berlin-Baghdad Express*), Çev: Azize F. Çakır, Picus Yayınları, İstanbul, 2012, 552 Sayfa, 2011 yılında Barbara Jelavich Ödülü’nü kazandı. Tanıtımı ve incelemesini yapacağımız yazarın dördüncü kitabı olan *Birinci Dünya Savaşı’nda Rusya’nın Rolü* (*The Russian Origins of the First World War*) 2012’de Norman B. Tomlinson Ödülü’nü

aldı ve Marshall Shulman Ödülü listesine alındı. Yazarın diğer eserleri *July 1914 Countdown to War*, *The Russian Revolution*, *The Ottoman Endgame* isimli kitaplardır.

Nurettin Elhüseyni tarafından çevirisi yapılan kitap Giriş ve Sonuç bölümleri dışında dokuz bölümden oluşmaktadır. Müellif, “Yazarın Notu” başlığında İstanbul için neden Konstantinapol ya da Çargrad ifadelerini kullandığını açıklamıştır. Yazar, Konstantinapol ifadesinin Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı yetkililerince de yaygın olarak kullanıldığını; Çargrad ifadesinin ise Rusların kendi aralarındaki ifade biçimi olduğunu ve bunu mecburen

* Sean McMeekin (2013), Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 310 s., ISBN 978-975-08-2452-4.

** Sorumlu yazar/*Corresponding author*.

e-posta: k.demirel@alparslan.edu.tr

aktardığını belirtir. Diğer başka şehir adlarının kitaptaki kullanımını hakkında da bilgiler veren yazar Bolşeviklerin 1918'de Gregoryen takvimine geçişlerine kadar Rusya'da kullanılan Jülyen takvimi ve Osmanlıların kullandığı takvim hakkında bilgiler vermiştir. Yazar ayrıca diplomasi terminolojisi üzerine de Pevçeski Most (Şarkçılar Körüsü), Babialı (Osmanlı Hükümeti), Wilhelmstrasse (Alman Dışişleri Bakanlığı ve Alman Şansölyeliği) gibi açıklamalar yapmıştır (s. 13-14).

Kitabın “Derin Dondurucudan Çıkan Tarih” başlıklı giriş kısmında yazar bu kitabı yazma amacını, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışına ilişkin mevcut anlayışın yetersizliğini ve yanlışlığını ortaya koymak şeklinde belirtir. Yazara göre Birinci Dünya Savaşı'na ilişkin mevcut anlayış birliği açılan Rus ve Avrupa arşivlerindeki belgelerle ve bu konuda ciddi bir irdeleme yapılması sonucunda ayakta kalamayacaktır (s. 24). Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışı konusundaki mevcut anlayış savaşın tüm suçunu Almanlara yıkarken yazar bu anlayışın ve bunu savunan Fritz Fischer gibi dönemi anlatan yazarların aksine 1914 savaşının Almanya'nın savaşından ziyade Rusya'nın savaşı olduğunu öne sürer. Birinci Dünya Savaşı'nı “Osmanlı Veraset Savaşı” olarak isimlendiren yazar mevcut anlatımın bu veraset savaşındaki en büyük aktörüne yeterince değinmediğini açıklar ki bu aktör Rusya'dır.

“1914'teki Stratejik Zorunluluk” başlıklı birinci bölümde yazar Almanların ve Rusların karşılıklı olarak birbirlerinin güçlenmesinden duydukları endişe ile politikalarını belirlediklerini anlatır. Artan Rus nüfusu, gelişen Rus sanayisi ve ordusu Almanları ürkütmekteydi. Rus topraklarının 1683'ten sonra sürekli genişlemesi Almanlarda Rus topraklarının Çin'in yarısı, Afganistan, Kuzey İran, Anadolu, İstanbul ve Boğazlar, Avusturya Galiçya'sı ve Doğu Prusya'yı kapsayacak bir genişliğe ulaşacağı ve Almanya'nın sürekli genişleyen Rusya tarafından bir kuşatmaya maruz kalacağı korkusuna neden olmuştu. Rusya'da da benzer kuşatılma korkusu bulunmaktaydı. Şöyle ki 1870-1871 Alman-Fransız Savaşı'nda Almanya'nın Avrupa'daki en büyük askeri güç olarak kesin biçimde Fransa'nın önüne geçmesi Rus Genelkurmayını Rusya'yı Alman tehdidine karşı koruyacak bir plan hazırlamaya yöneltmişti. Ayrıca Almanların Orta Avrupa, Orta Afrika ve Anadolu'ya sarkmaları Rus hâkimiyet alanlarına zarar vermekteydi (s. 25-31). Özellikle Berlin-Bağdat Demiryolu inşası Rusya'yı oldukça ürkütmüştü. Rusya sınırları yakınında düşman kuvvetler seferberliğini kösteklemek amacıyla özellikle Türklerin denetimindeki Anadolu ve İran'da stratejik demiryolu inşasını istemiyordu (s. 34).

Yazar, Rusya'nın Temmuz 1914'te sözde savaş sebebi saydığı Sırbistan'ın bile Rus dış politikasının doğru okunması halinde Ruslar için sembolik bir değeri olduğu görüşündedir. Rusların Sırp koruyuculuğunun sembolik olduğunu savunan yazar, Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'na Sırlar için girmediği gibi Sırların güçlenmesini de istemediğini belirterek Rusya'nın İstanbul ve Boğazları istemesinin ardında stratejik ve ekonomik nedenler olduğunu vurgular (s. 47). Çünkü Rusya yaptığı tahıl ihracatı için Boğazlardan serbest geçiş istiyor ve buralardaki Alman hâkimiyetinden ürküyordu. 1912 yılındaki

Osmanlı- İtalyan Savaşı'nda Boğazların geçici bir süre ile gemi ulaşımına kapatılması Rusya'nın bu konudaki zafiyetini ortaya çıkarmıştı. Bu savaşta Boğazlar gemi ulaşımına kapatıldığında Rusya'nın Karadeniz ihracatı üçte bir oranında düşmüştü (s. 48-49).

“Tango İki Taraf Gerektirir” başlıklı ikinci bölümde yazar Temmuz Krizi'ni anlatır. Saraybosna suikastı ve bu suikastın arka planının anlatıldığı bu bölümde suikastın ardından 28 Temmuz 1914 tarihinde Viyana'dan Sırbistan'a verilen 48 saatlik kesin uyarı ve ardından 28 Temmuz 1914'te Avusturya'nın Sırbistan'a savaş açması, Rus seferberliği ve Almanların karşı tedbirlerine değinilir (s. 64-67). Gavrilo Princip adında bir Sırp köylüsü tarafından Avusturya Arşidükü Ferdinand ve eşine karşı gerçekleştirilen bu suikastın arka planında başında Sırp askeri istihbarat şefinin bulunduğu Kara El adlı gizli bir örgütün olduğunu anlatan yazar suikast organizasyonunun yarı resmi Sırp hükümeti tertibi olduğu görüşündedir. Rusların ve Fransızların bu suikast öncesinde birlikte hareket ettiğini belirten yazar özellikle Rusların suikast planını önceden bildiğini öne sürmektedir (s. 70).

Devletlerin gizli hedeflerini, özellikle bir savaşın henüz her şeyin mümkün görüldüğü ilk aşamalarında, müttefiklerle ve tarafsızlarla gizli yazışmalarını inceleyerek de çözebiliriz, diyen yazar “Rusya'nın Savaşı” başlıklı üçüncü bölümde savaşan ülkelerin özellikle de Rus ve Alman orduları hakkında bilgiler verir (s. 101-102). Alman ordusunun Rus ordusunun gerisinde bulunduğunu belirten yazar, itilaf devletlerinin ekonomik gücünün savaşın kısa sürede biteceği algısını oluşturduğunu belirtir. Yazar bu bölümde Birinci Dünya Savaşı'nı inceleme uğraşını karartan bütün mitler içinde en eski olan Rusya'nın “Fransa için kazdığı kuyuya düştüğü” görüşüne karşı çıkar. Bu görüşün aksine Rusların kendi hesaplarına Fransa'yı savaşa çektiği tezini ileri sürer (s. 103-104).

“Sıra Osmanlı Devleti'nde” başlıklı dördüncü bölümde, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na giriş süreci anlatılmaktadır. Temmuz Krizi'nin Balkanlardaki karışıklıklardan ve Balkanlardaki karışıklıkların ise Avrupa'daki Osmanlı gücünün gerilemesinden kaynaklandığının açıklandığı bölümde yazar savaşın gerçek sebeplerinin daha doğuda yattığı görüşündedir (s. 125). Savaşın niçin çıktığına ilişkin teorilerin anlatıldığı bu bölümde dünya savaşının çıkışı tamamen Bismack'a atfen söylenen “Balkanlardaki kahrolası şey yüzünden” değildi. Buna göre Sazonov'un gizli dış politikaları, İngilizlerin 1905'ten sonra başlayan Rus dostluğu ve Osmanlı düşmanlığı, Rus ve Almanların dış politikalarındaki Osmanlı ağırlığı, İngiliz ve Fransızlar için azalan Osmanlı önemi ve Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girme sürecinde izlediği çelişik dış politikalar I. Dünya Savaşı'nı başlatan etkenlerdi.

“Ruslar ve Gelibolu” başlıklı beşinci bölüme yazar, Boğazların Ruslar için önemini Çar II. Nikolay ve Savonov'un bu konudaki görüşünü vererek açıklar. Nikolay ve Sazonov'un bu konudaki görüşü şöyledir: “Konstantinapol, Boğaziçi'nin batı yakası, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı ile ayrıca Trakya ovasının Enez-Midyeye hattına kadar olan kesimi kalıcı

olarak Rus İmparatorluğu'na katılmadığı sürece Boğazlar sorununa bulunacak bütün çözümler eksik kalmaya mahkûmdur." (s. 149). Yazara göre; Boğazlar Ruslar için bu kadar önemliyken Gelibolu Savaşları sırasında İngiliz ve Fransızların istediği Rus yardımı Ruslar tarafından geciktirilmiştir. Bu durumun nedenleri arasında görünüşte istihbarat ve cephane eksikliği vardır. Aslında Ruslar hiçbir ödün vermeden Boğazlar üzerindeki egemenliklerini İngilizlere ve Fransızlara kabul ettirmek istemişler ve bu isteklerini de Osmanlıların İran'da İngilizler aleyhine ilerleyişlerini gerekçe göstererek gerçekleştirmeyi umuyorlardı. İngilizler Rusların İran topraklarını işgal etmemeleri şartıyla onlara İstanbul ve Boğazları vadetmişlerdi ve bunun karşılığında Rusya da İngiltere'nin Mısır üzerindeki haklarını kabul etmişti (s.154-157).

Sazonov'un "Rusya ile Osmanlı Devleti arasında savaş çıkması halinde Ermeniler ve Asuri Hristiyanlar bize çok yardımcı olabilir." cümlesi "Rusya ve Ermeniler" başlıklı altıncı bölümde anlatılacakları özetler mahiyetindedir. Sazonov Rus desteği olmadan bir Ermeni ayaklanmasının başarısız olacağını düşünmektedir (s. 175). Yazar, bu bölümde Ermeni sorununun tarihçesi hakkında bilgiler vererek Doğu'daki Ermeni olaylarının sınıra yakın İran ve Rusya topraklarından gelen çetelerin işi olduğunu belirtir. Ermenilere karşı Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirler ve Hamidiye Alayları hakkında da bilgiler veren yazar Ermeni sorununda Türk tezine yakın yazarların belirttiği Rusya'nın rolü üzerinde durur. Buna göre Ruslar Doğu'da bir Ermeni ayaklanması başlatmayı, Osmanlı Devleti bununla uğraşırken saldırıya geçmeyi planlamışlardı (s. 177-180). Yazar, bu bölümde Rusların Osmanlı üzerindeki nüfuz alanlarını genişletmeleri için hem Kürtlerden hem de Ermenilerden yararlanma yoluna gittiklerini belirtir. Van ve Bitlis'teki Ermeni ayaklanmaları, Ermeni-Kürt çatışması, Osmanlı ordusundaki Ermeni kaçakları hakkında da bilgiler veren yazar, ayrıca Osmanlı Devleti'nin de Rusya Müslümanlarını kışkırttığını ileri sürer.

"Ruslar İran'da" başlıklı yedinci bölümde yazar, İran üzerinde değişen İngiliz politikasını anlatır. İran, İngiliz-Rus ilişkilerindeki ana rahatsızlık unsuru olarak Afganistan ve Hindistan'a giden yoldaki can alıcı kara köprüsü olduğundan İngilizler için oldukça önemli bir yere sahiptir. İngiliz politikası 1914'te İran'a daha fazla müdahaleden kaçınması kaydıyla savaşın sonunda İstanbul'un Ruslara verilmesi yönündeyken daha sonradan bu politika Rusya lehine değişmiştir. Buna göre Rusya, haklı sebep göstermesi şartıyla İran'a halen var olandan daha fazla asker gönderebilir ve savaştan sonra yine İstanbul'u alabilirdi (s. 212-213). Yazara göre; İngiliz politikasındaki bu değişimin altında yatan asıl neden mevcut İran hükümetinin yıkılmasıyla ortaya çıkacak Alman dostu yeni bir İslam rejiminin İngiliz Hindistan'ına savaş açması riskidir. İngilizlerin İran'da Rusların daha fazla kuvvet bulundurmalarına izin vermeleri Tahran'daki mevcut yönetime kendisini savunacak araçlar sağlamak içindi (s. 214).

"Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması" başlığını taşıyan sekizinci bölümde Sykes-Picot Anlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimi müzakereleri anlatılır. Sykes-Picot'ya Rusya'nın dâhil edilme sürecindeki müzakereleri

anlatan yazar Rus Dışişleri Bakanı Sazonov'un istediği toprakları; İstanbul ve Boğazlar, Sakarya Nehrine kadar olan Anadolu ve Midye-Enez hattına kadar olan Trakya olarak açıklar (s. 231-232). Sazonov'un isteklerini İngiltere ve Fransa'ya kabul ettirmesinden sonra anlaşmayı Sykes-Picot-Sazonov Anlaşması olarak isimlendiren yazar Rusya'nın Türkiye'den alacağı topraklar üzerinde Ermenilere farklı bir ayrıcalık tanınmayacağını da belirtir. Yazara göre; Rusların Ermenileri desteklemelerindeki amaç başından beri sadece Türkiye'yi zayıflatmaktır (s. 250).

Kitabın dokuzuncu bölümüne "Doruğundaki Çarlık İmparatorluğu" başlığını atan yazar bu bölümde Rusya'nın Ekim 1917 devrimine gidiş sürecini anlatır. 1916 yılında müttefiklerine nazaran çok daha iyi durumda olan Rusya Naroç Çölü'ndeki yenilgisi hariç tutulursa Doğu'da zafer üstüne zafer kazanmıştı. İstanbul'a bir amfibi çıkarma gücüne ulaşmış, iç cephede mermi sıkıntısını kısmen ithal ederek kısmen de kendi üreterek gidermişti (s. 253-259). Rusya'nın kıtlık konusunda da çok kötü durumda olmadığını belirten yazar, Ekim 1917 devriminin temelinde ekonomik sebeplerin yattığı görüşüne karşı çıkar. Yazara göre Rus ekonomisi 1916 ve 1917'de canlı bir gelişme içindeydi, istihdam ve fabrika kârları hızla yükselmekteydi. Savaştaki üretim parlamasından muazzam gelirler elde eden dış sermayenin ülkeye akışından dolayı borsalarda iyimser bir piyasa havası bile esmekteydi.

"Ekim Devrimi ve Tarihsel Unutkanlık" başlıklı sonuç bölümünde önceki bölümlerin bir özeti yapılmakla birlikte Rusya'daki Bolşevik devrimi hakkında da bilgiler verilir. Bu bölümde Brest-Litovsk Anlaşması ile savaştan çekilen Rusya'ya İngiliz ve Fransızların aldığı cephe ve Rusların kayıpları tartışılır. Buna göre İngiliz ve Fransızlar savaştan çekilen Rusya'yı hiçbir paylaşım planına dâhil etmediler (s.274). Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinde Rusya'nın rolünün yeterince araştırılmadığı yönünde tespitler yapan yazar, 1914 yılında St. Petersburg'da savaş isteyenlerin sayısının en az Berlin'dekiler kadar çok olduğu görüşündedir (s. 277). Yazarın verdiği bilgilere göre; Rusların savaşa girişi Sırbistan ve Slav onuru için değil İstanbul ve Boğazlarda hâkimiyet kurmak içindir. Birinci Dünya Savaşı Yakınoğu'da Wilhelm Almanya'sı ile Çarlık Rusya'sı arasında tırmanan emperyal çekişmenin önlenemez bir sonucuydu.

Sonuç olarak bu kitap I. Dünya Savaşı hakkında klişeleşmiş anlatımların ötesine geçmiştir. Savaşın çıkışına ilişkin bilinen görüşlerin karşısına farklı ve yerinde bir tezle çıkabilen yazar Rusya'nın savaştaki rolü ile ilgili büyük bir boşluğu doldurmuştur. Kitabın çevirisi anlatılanların anlaşılması konusunda okuyucuyu zorlamaktadır. Ayrıca kitabın kaynakça açısından oldukça geniş bir arşiv kaynağı, araştırma eser ve çevrimiçi kaynaklar barındırdığını belirtmek yerinde olacaktır.

Ek 1. Kitap Kapağı

